

A MAGYAR NYELVJÁRÁSI HANGSKÖNYV ÁTÍRÁSI ELJÁRÁSAI

A Magyar Nyelvjárási Hangskönyv olyan szövegeket ad közre, amelyeknek a fonetikai átírása már megjelent a Magyar Nyelvjárási Olvasókönyvben (HAJDÚ–KÁZMÉR 1974). Kiadványunk ezeket az átírt szövegeket összekapcsolja a hangzóanyaggal.

Az Olvasókönyvben közzétett szövegek és az eredeti hangfelvételek digitalizált változatának szinkronizálása (az írott és a hangzó szöveg időzítési markerekkel való összekapcsolása) olyan feladat, amelyhez a már kiadott szövegek átírásának néhány eljárását módosítanunk kellett. A következőkben az Olvasó- és a Hangskönyv transzkripciós megoldásai közötti azonosságokat és eltéréseket mutatjuk be.

Az Olvasókönyv a magyar egyezményes hangjelölést (lásd DEME 1953: 18), illetőleg annak kissé módosított – a kettőshangzókat kevésbé részletesen jelölő – változatát (MNYA. I: 5) követte (a fonetikus átírásról részletesen lásd HAJDÚ–KÁZMÉR 1974: 9–13). A Hangskönyvben messzemenően követjük a korábbi átírást, csak néhány egészen indokolt esetben módosítunk a már megjelent szövegeken. Ezek a változtatások háromfélék lehetnek.

1. A korábbi szöveggyűjtemény közreadói eltérő módon jelölték a szüneteket: „Kázmér Miklós a központozástól függetlenül minden szünetet jelzett, Hajdú Mihály csak azokat, amelyeknek mondatfonetikai szempontból funkciójuk van (például valamilyen szabályos fonetikai módosulást akadályoznak meg: *arcod | felé*)“ (HAJDÚ–KÁZMÉR 1974: 13). A Hangskönyvben megőriztük mindkét megoldást, de kiegészítettük egy harmadikkal is, amely a szinkronizáció során állt elő. A hang- és szövegfájlok szinkronizációjához el kellett döntenünk, hogy hol helyezük el a kétféle fájl összekapcsoló időzítési markereket. A markerek beillesztésének két főbb lehetősége van: egyrészt a leírt szövegből kiindulva a központozást követő markerezés, másrészt a hangzó szöveg szüneteire illeszkedő szinkronizáció. Gyakorlati megfontolásból az utóbbi megoldás mellett döntöttünk, és a markereket a szünetek végén helyeztük el. Ebből adódóan a KÁZMÉR MIKLÓS által lejegyzett szövegekben a szünetet jelző virgulát követően jelenik meg az időzítési marker, a HAJDÚ MIHÁLY-tól készített átiratokban azonban olyan pontokon is, ahol jelöletlen szünet ér véget.

Az időzítési markerek tehát majdnem mindig szünetet jelölnek. Csak egyetlen esetben nem: ha a szövegben egyik vagy másik beszélő megnyilatkozásának a kezdetét vagy a végét jelöljük. Ez az időzítési megoldás azonban már átvezet a következő olyan szemponthoz, amelynek jelölése eltérést mutat az Olvasókönyv gyakorlatától.

2. A korábbi közlés nem törekedett a vizsgált beszédhelyzet szekvenciális jellemzőinek rögzítésére. A szinkronizáció során azonban erre szükségszerűen figyelemmel kell lennünk; így jelöljük az egyes beszélők megnyilatkozásának kezdetét és végét is. Nehézséget jelent, ha több beszélő egyszerre beszélt. Ekkor jelöljük azt a beszédszakaszt, mikor átfedik egymást a beszélők szólamai, olyan módon, hogy időzítési markert helyezünk el a korábban megszólaló beszélő szólamának végére, valamint a később meg- szólaló beszélő szólamának elejére. Ezzel a következőhöz hasonló szerkezetek jönnek létre:

{-1 •Meddig tartottak ezek a mu<latságok•>?}
<•Kettő> napig.

Az Olvasókönyv második, Hegykőről származó szövegének a jobb áttekinthetőség érdekében köznyelviesített és helyesírásunk szerint átírt részlete két beszélőnek az egymást átfedő szövegrészleteit jeleníti meg. A terepmunkás szövege az első sorban áll (kapcsos zárójelek között), az adatközlő szövege a második sorban jelenik meg (jelöletlenül). A terepmunkás és az adatközlő egymást átfedő szólamai a < > zárójelek közé tett részletek (a terepmunkás szövegéből a multságok utolsó három szótaga, az adatközlőnél a kettő szó egésze). Megjegyzendő, hogy az átfedés tartamát csak a szótag szintjén határozzuk meg, ennél pontosabb átírássra nem törekszünk. Mivel az átfedő szólamok elejét és végét egyaránt jelöljük – igaz, különböző beszélőknél –, a szinkronizáció során beillesztett időzítési markerek segítségével meghatározható az átfedés időtartama. A markerezéshez a • szimbólumot használtuk; a marker minden esetben tapad ahhoz a szóhoz, amelynek az elejét vagy a végét jelöli.

3. Az Olvasókönyv a terepmunkások szövegét nem fonetikus átírásban közölte. Ezt a gyakorlatot a Hangskönyv nem követi. A terepmunkások szövegének fonetikus lejegyzésével arra törekszünk, hogy a különböző nyelvi háttérű beszélők nyelvhasználatának kontextuális meghatározottságát minél sokrétűbben dokumentáljuk. (Ugyanez a megfontolás tette indokolttá, hogy a közreadott átírásokkal összekapcsolt hangfájlok ne csak a lejegyzett szöveget, hanem a teljes interjú szövegét tartalmazzák.)

Azokat a lejegyzési eljárásokat, amelyeket az egyezményes fonetikus átírás kiegészítéseként használunk a Hangskönyvben, összefoglalóan a következő lapon látható táblázatban mutatjuk be. (A táblázatban az xxx szimbólumsor tetszőleges nyelvi megnyilatkozást jelöl.)

Szimbólum	Magyarázat
•	Időzítési marker: az átírt és a hangzó szöveg megfelelő pontját kapcsolja össze egymással.
<xxx>	Egymást átfedő szólamok: többen egyszerre beszélnek.
[xxx]	Az átírást készítő nyelvész metanyelvi megjegyzése (például egy tájszó jelentésének meghatározása) vagy az Olvasókönyvben megadott, de a hangfájlról hiányzó szövegrészlet.
[...]	A lejegyzett szövegből hiányzó, de a hangfelvételen meghallgatható szövegrész.
@	Érthetetlen szövegrész (szótagnyi egységenként jelölve).
{-1 xxx}	A terepmunkás szövege.
{2 xxx}	A beszédhelyzetben legtöbbet beszélő adatközlőtől különböző adatközlő szövege (ha többen vannak, értelemszerű számozással).
xxx- vagy -xxx	A beszélő félbeszakítja a szöveget vagy félbeszakított szöveget folytat.

Szimbólum	Magyarázat
xxx/ és /xxx	Az egyik beszélő szólama úgy ér véget, hogy a szólam vége és a következő beszélő szólamának kezdete között nincsen szünet.
(2 xxx)	A zárójelezett részbe írt szövegrész elmondása alatt a beszélő nevet.
(3 xxx)	A zárójelezett részbe írt szövegrész elmondása alatt a beszélő köhög.
(4 xxx)	A zárójelezett részbe írt szövegrész elmondása alatt a beszélő ásít.
(5 xxx)	A zárójelezett részbe írt szövegrész elmondása alatt a beszélő tüsszög.

Az átírási eljárások kialakítása során arra törekedtünk, hogy a számítógépes feldolgozáshoz (keresés, statisztikai elemzések stb.) megfelelő környezetet hozzunk létre.

BODÓ CSANÁD

Hivatkozások

DEME LÁSZLÓ 1953. A magyar nyelvjárások hangjainak jelölése. *Magyar Nyelvjárások* 2: 18–37.

HAJDÚ MIHÁLY–KÁZMÉR MIKLÓS 1974. *Magyar Nyelvjárási Olvasókönyv*. Budapest, Tankönyvkiadó.

MNyA. = DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.), *A magyar nyelvjárások atlasza*. I–VI. (A munkaközösség vezetője BÁRCZI GÉZA.) Budapest, Akadémiai Kiadó.